

Edward Rymar

Zaginione i opustoszałe miejscowości ziemi chojeńskiej, trzcińskiej i mieszkowickiej : część 4 : "Nowy Dwór" (dziś Osiecze), Babin, "Buczyna", Młyn Trutwiniec i wieś Zaborzyce

Rocznik Chojeński 5, 309-315

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ZAGINIONE I OPUSTOSZAŁE
MIEJSCOWOŚCI ZIEMI CHOJEŃSKIEJ,
TRZCIŃSKIEJ I MIESZKOWICKIEJ
CZĘŚĆ 4:
„NOWY DWÓR” (DZIŚ OSIECZE),
BABIN, „BUCZYNA”, MŁYN TRUTWINIEC
I WIEŚ ZABORZYCE

„Nowy Dwór”
dziś Osieczce

Przy Jeziorze Klasztornym (*Kloster See*), w tak zwanym Klasztornym Lesie (*Klosterheide*), w XIII wieku powstał – w zaginionej dziś miejscowości *Schönebeck*¹ (pod Trzciniem), z istniejącego tam w 1248 roku klasztoru Cysterek i kiedyś potem, w XIII wieku, przeniesionego w inne miejsce – dwór *Neuer Hof*. Potwierdzenie „pola nowego dworu” (*feld Nigenhof*)² znajdujemy w 1543 roku, a w dokumencie z 1572 jest mowa, że na *wuste Feldmark Neuer Hof, Nienhoff* ród szlachecki Dossowów z Piaseczna ma 30 morgów, to jest 1 i 2/3 łana, które trzymał Claus v. Dossa z braćmi³. Potem na części pól Piaseczna, na północny

* Prof. dr hab. Edward Rymar jest emerytowanym pracownikiem Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego, wieloletnim dyrektorem pyrzyckiej Biblioteki Publicznej, autorem kilkuset publikacji głównie dotyczących średniowiecznych dziejów Pomorza i Nowej Marchii.

¹ C. Gahlbeck, *Zisterzienser und Zisterzienserinnen in der Neumark*, Berlin 2002, s. 526 i n.

² Tamże, s. 1035.

³ H.G. Ost, *Die zweite deutsche Ostsiedlung im Drage- und Küddow-Gebiet*, Leipzig 1939 (Deutschland u. der Osten, Bd. 14), s. 71.

zachód od wsi, powstała skromna nowożytna zabudowa o nazwie *Neuhof*, która rozwinęła się ze szlacheckiego folwarku hodowlanego w Piasecznie⁴. Na mapie z 1735 roku był tu jeszcze las⁵. W wieku XX (przed 1945 rokiem) najstarsze budynki pochodziły z 1784 roku. Po drugiej wojnie światowej osada otrzymała polską nazwę Osiecze.

Babin

wieś, 10 km na południe od Trzcńska-Zdroju

Zniszczona wieś *Wawin* w ziemi trzcńskiej w 1337 roku, w opisującej kraj *Księżde ziemskiej*, liczyła 30 łanów⁶. Sądząc po wszystkich późniejszych zapisach źródłowych, doszło do wadliwego zapisu nazwy miejscowej, wpisano *Wawin* zamiast *Bawin* czy raczej *Babin*. W następnym roku margrabia Ludwik Starszy przekazał pobieranie bedy (stałego podatku gruntowego) zbożowej i pieniężnej z tych 30 łanów leżących w *villa Babbın* dziedzicznie pewnemu rycerzowi Helmbichowi Buzowi⁷. Również i w tym wypadku doszło do zniekształcenia imienia – chodziło o Henninga Butza, który był znanym w latach 1337 i 1349 posiadaczem z pobliskich Warnic⁸. Skoro ziemia ta przynosiła standardowe dochody, to znak oczywisty, że została już odbudowana. Nazwa bywa wyprowadzana od pogańskich bab kamiennych.

W latach 1360–1394 wieś nadal była zamieszkała. Henryk Schumeker z Mieszkowic, urodzony w *Babyn* jako syn szewca Rudegera i Erdmuty, członków sekty waldensów, zeznawał 30 stycznia 1393 roku przed sądem inkwizycyjnym o pierwszej swej spowiedzi w domu swym w Babinie w wieku 20 lat, gdzie został uwiedziony przez swą służącą Mette, córkę rzemieślnika Henninga Falkenberga⁹.

Babin w 1455 roku to już wieś opuszczona, jej część należała do dóbr zamkowych rodu Ostenów z Golenic¹⁰. List lenny elektora Albrechta dla braci Dionizego („Mądrego”) von der Ost z Golenic (i z Dąbia Gryfickiego) oraz

⁴ B. Schulze, *Neue Siedlungen in Brandenburg 1500–1800*, Berlin 1939, s. 68.

⁵ V. Wedemeyer, *Pätzig bei Bad Schönfliess*, „Königsberger Kreiskalender“ 5, 1930, s. 69.

⁶ *Das Neumärkisches Landbuch Markgraf Ludwigs des Aelteren aus dem J. 1337*, hg. v. L. Gollmert, Frankfurt a. O. 1862, s. 16; C. Gahlbeck, *Der Oder-Drage-Raum in voraskanischer Zeit. Großpolen, Schlesien und Pommern im Wettstreit um den Besitz der späteren Neumark*, „Jahrbuch f. die Geschichte Mittel- u. Ostdeutschlands“ 45, 1999, s. 75.

⁷ *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, hg. A.F. Riedel, Berlin 1838–1869 (dalej: CDB), Bd. XXIV, s. 26.

⁸ O Butzach zob. tekst autora o rodzinach rycerskich w niniejszym tomie.

⁹ D. Kurze, *Quellen zur Ketzergeschichte Brandenburgs und Pommerns*, Berlin 1975, s. 137, nr 170.

¹⁰ C. Gahlbeck, *Zisterzienser...*, s. 1001.

Wedegona (z Płotów; ten tylko do wspólnej ręki dobro te otrzymuje) z 16 marca 1472 roku objął połowę opuszczonego Babina (*wuste feldmark Babbín*); podobnie list lenny elektora Joachima I dla synów Dionizego – Ewalda i Hansa Ostenów z Golenic (tu jednak błędny odczyt: *Sabin*) z 18 grudnia 1499 roku¹¹. Druga połowa pól została potwierdzona w 1517 roku Marwitzom ze Smolnicy, Grzymiradza i Zielina¹². W 1572 roku odnotowano, że Maurycy von der Marwitz ze Smolnicy na opuszczonych polach (*wusten Feldmark Babbín*) uprawia 210 morgów w trzech polach po 70, co daje około 12 łanów¹³.

Miejsce tej starej wsi (*alte Dorfstätte*) jeszcze w 1850 roku było rozpoznawalne w warnickim przysiółku Babin. Był też przysiółek Babin smolnicki, powstały po 1771 roku, ślad po połowie należącej do Marwitzów¹⁴. Babin w 1944 roku. Obecnie to pospolicie (na przykład na mapach) Babinek; osada w zaniku.

„Buczyna” (*Buchholtz*)

koło Dębna, na południowy zachód od Barnówka

W rejestrze pomorskich szkód wojennych przedstawionych w 1321 roku księciu Warcisławowi IV przez marszałka Wedegona von Wedla wymieniony też został Crusken (rycerz?), który poniósł szkodę oszacowaną na 75,5 grzywien brandenburskich srebra, z dobrami *Massin* i *Bucholt*¹⁵. Pierwsza to oczywiście Mosina w ówczesnej ziemi gorzowskiej, na jej pograniczu z komandorią joannicką w Chwarszczanach, w dorzeczu dolnej Myśli. Właśnie to sąsiedztwo w dokumencie posłużyło nam¹⁶ do identyfikacji ze wsią o tej nazwie w tym rejonie w następnych dokumentach z XIV wieku. W *Księdze ziemskiej* z 1337 roku wymieniono w ziemi mieszkowickiej – po Grzymiradzu, a przed Chełmem – wieś *Bucholt* z 26 łanami, w tym do parafii należały dwa, i daniną złożoną z pięciu szelągów. Jeszcze dalej spotykamy *Wutholt* (błędny zapis lub odczyt) dającą dwa wisple owsa z tytułu użytkowania przez jej mieszkańców Smolnickiej Puszczy¹⁷.

¹¹ O. Grotefend, *Geschichte des Geschlechts von der Osten: Urkundenbuch*, Stettin 1923, Bd. II, nr 1470, 1727.

¹² CDB XXIV, s. 229.

¹³ H.G. Ost, *Die zweite deutsche Ostsiedlung...*, s. 63.

¹⁴ B. Schulze, *Neue Siedlungen...*, s. 66; H. Matag, *Von untergegangenen Dörfern im Königsberger Kreise*, „Die Neumark“ 7, 1930, s. 48; A. Hänseler, *Von verschwundenen neumärkischen Dörfern*, „Die Heimat“ 1926, Nr. 6.

¹⁵ *Pommersches Urkundenbuch*, Stettin 1868–1936, Bd. VI, nr 3560.

¹⁶ Także wcześniej Matagowi (H. Matag, *Von untergegangenen Dörfern...*, s. 8).

¹⁷ *Das Neumärkisches Landbuch...*, s. 13, 32.

Margrabi Ludwik Starszy przekazał 12 października 1338 roku Betkinowi von der Ost, panu na Drezdenku i wójtowi krajowemu strzelecko-gorzowskiemu, oraz jego szwagrowi Dobrogostowi z Szamotuł, z rodu wielkopolskich Nałęczów, do wspólnej ręki 41 łanów w Goszkowie i wieś *Buchholtz* k. Barnówka (*prope Bernowe*), z obowiązkiem służby konnej, a 16 listopada 1345 roku – na usilną prośbę tychże – tę drugą – *Bucholt*, również określając jej położenie „koło Barnówka” – nadał joannitom z Chwarszczan¹⁸. Wieś *Buchholtz* znalazła się 5 listopada 1460 roku wśród dóbr tychże joannitów, wymieniona po Dębnie, a przed zaginioną wsią *Carntzow* i *Cychrami*¹⁹. Po kasacie komandorii joannickiej (w 1540 roku została przeniesiona do ziemi świdwińskiej) pola już opuszczonej wsi znalazły się w domenie margrabiego Jana Kostrzyńskiego z ośrodkiem w Dębnie, podzielone między wsie Dębno i Oborzany, bo zagrodnicy z tych wsi sześć morgów mieli kosić na *Aufm Buchholz*²⁰. Nazwa ma związek z zaroślami bukowymi (*Buche* – buk, buczyna + *Holz* – drzewo, las, zarośla).

Około 1600 roku pola te należały do folusza w Dębnie; w XVIII wieku rzeźnicy z Dębna, właściciele Małego Młyna, kowale i aptekarz, zagrodnicy z Oborzan, mieli prawo do wypasu na *Buchholzu* i *Hohe Felde*. Na mapie z 1833 roku lasek *Das Buchholz* znajdujemy na prawym brzegu Myśli tuż na północny wschód od Dębna i południowy zachód od stacji Barnówko.

W roku 1841 na mapie sztabowej:

– napisano o głównym rowie, który rozdziela *Hohe Feld* na zachód od *Buchholz*, następnie opisano drogi na *Buchholzacker*, na granicy między polami przysiółka a *Buchholz* o szerokości czterech prętów;

– od *Knüppeldamm* przez *Buchholzacker* wzdłuż rowu odprowadzającego wody do Królewskiego Lasu o szerokości pręta. Pola leżały więc dwa kilometry na zachód od stacji kolejowej w Barnówku, między rzeką Smolnicą (wtedy *Pulver Fliess*) a Wysokimi Polami (*Hohen Felde*), na południowy zachód od lasku zwanego *Schlafwinkel* (Senny Zakątek)²¹.

W opisanym miejscu znaleziono w 2004 roku liczną ceramikę z XIII–XV wieku. Na jego północno-zachodnim skraju, na pograniczu z laskiem o dawniej nazwie *Karr Heide*, od 1993 roku natrafiano na siwą ceramikę średniowieczną, co pozwoliło dokładnie zlokalizować dawną wieś²².

¹⁸ CDB XXIV, s. 27, 38; XIX, s. 15.

¹⁹ CDB XXIV, s. 174.

²⁰ P. Wolf, *Nabern zur Zeit der Markgräfin Katharina*, „Königsberger Kreiskalender“ 6, 1931, s. 123.

²¹ H. Matag, *Von untergegangenen Dörfern...*, s. 8.

²² Wynikiem poszukiwań wsi jest tekst archeologa Tomasza Kendelewicza i regionalisty Lecha Łukasiuka, *Czyżby zaginiona w średniowieczu wioska Buchholz odnalazła się na terenie Dębna?* („Merkuriusz Dębnowski” 2004, nr 11, s. 13–15), gdzie też przytoczono ślady wsi z literatury i – po

Młyn Trutwiniec i wieś Zaborzyce

koło Cedyni

Na terenie młyna (stanowisko 1) stwierdzono ślady osady wczesnośredniowiecznej²³.

W 1337 roku odnotowano w ziemi mieszkowickiej wieś *Eckhorn* z 20 łanami, w tym do parafii należały cztery, z daniną składającą się z pięciu szelągów, karczmą i młynem dającym pięć wispli zboża tytułem daniny rocznej²⁴. Mała liczba łanów w XIII wieku, gdy wieś kolonizacyjną zamykano, w areale 64 łanów, przemawia za kontynuacją w XIV wieku osady pomorskiej z wczesnego średniowiecza. Sprzeciwia się temu jednak niemiecka nazwa, hybryda złożona ze zbitki *Eich* – dąb i *Horn* – róg (zwierzęcia?). Po 1945 roku wieś otrzymała nazwę Zaborzyce, a młyn – Trutwiniec. Margrabia Ludwik Rzymiski 29 czerwca 1355 roku nadał cysterkom z Cedyni dochód w postaci trzech wispli i ośmiu szefli zboża rocznie z dwóch młynów w *Cycharn* (30 szefli z Górnego, dwie z Dolnego), a także prawo do pobierania opłat od 5,5 łana, dalej: z tytułu lennej służby konnej – sześć szelągów i trzy denary, karczmę, z której pobierane są trzy szelągi bedy, dwa kawalki gruntu (zagrodników), z których płacone jest pięć kur, zagrodę dającą trzy kury, jedną czwartą część lasu i łęgów, całe sądownictwo, patronat nad kościołem, tak jak to od Wawrzyńca Grotego zakupiły²⁵. *Cycharn* to oczywiście wadliwie zapisana lub odczytana przez wydawcę dokumentu nazwa *Eycharn*. Chodziło zatem o wieś parafialną Zaborzyce, a jeden z młynów (Górny lub Dolny) to zapewne Trutwiniec.

W roku 1417²⁶ cysterki cedyńskie otrzymały od krzyżackiego wójta Nowej Marchii dochód trzech wispli i trzech szefli żyta rocznie z młyna *Cycharn* (a więc znów zamiast *Eychhorn*?)²⁷, i to nie Cychry, jak sądzono, lecz pobliski *Eychorn*, Zaborzyce lub Trutwiniec (!). W 1425 roku był jeszcze w tej wsi młyn i zagroda zagrodnika²⁸. Przypuszczano, że wieś została zniszczona w 1433 roku

penetracji terenowej – z ceramiką średniowieczną, między laskiem *Buchholz* i *Karr Heine*. Także T. Kendelewicz, *Pradzieje średniowieczne okolice Dębna w świetle źródeł archeologicznych*, w: *Karty z dziejów Dębna*, Dębno 2005, s. 21 i n. z rycinami prezentującymi odnalezioną ceramikę.

²³ „Materiały Zachodniopomorskie” 1967, 13, s. 607; 1971, ryc. 23; W. Łosiński, *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI–X w.)*, Wrocław 1982, s. 224.

²⁴ *Das Neumärkisches Landbuch...*, s. 13.

²⁵ CDB XIX, s. 78.

²⁶ Lub 1414/1417, jak C. Gahlbeck, *Zisterzienser...*, s. 382, za E. Kittel, *Der Küstriner Urkundenfonds und seine Verluste*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte”, 42, 1929, s. 229.

²⁷ CDB XXIV, s. 126.

²⁸ B. Schulze, *Neue Siedlungen...*, s. 11.

przez wojska husyckie²⁹, jednak jest to wątpliwe³⁰. Na starym cmentarzu (*Pestfriedhof*), podczas zakładania żwirowni koło młyna, odkryto około 60 grobów przy zachodnim brzegu młynówki³¹. Dowodzi to, że w pierwszej połowie XV wieku wieś znajdowała się w golickich dobrach rodu Gustebiese. Po ich przejściu przez zakon krzyżacki (w 1448 roku), od 1454 roku należała krótko do byłego wójta Nowej Marchii Krzysztofa Eglingera. Miejsce (pola) opuszczonej wsi (*wüste Dorfstätte Eichhorn*) z połową młyna i laskiem wraz z kompleksem dworskim z Golic zostały w 1460 roku zastawione przez elektora Fryderyka II na sześć lat Achimowi von Bredowowi³². Podobnie 7 stycznia 1466 roku dobra te (w tym *Eichhornmühle*) zostały sprzedane przez elektora joannitom³³. Według rodzinnej tradycji młynarzy, Simon Zimmermann – wędrowny młynarz z południowych Niemiec, przybył do Brandenburgii za Hohenzollernów (więc po 1411 roku) i zbudował młyn na potoku wsi Zaborzyce. W 1517 roku napisano o ówczesnym młynarzu Zimmermannie, lenniku joannitów, że ma młyn po ojcu, dziadzie i pradziadzie, a więc od początku XV wieku³⁴. Tradycja to wręcz legendarna, gdyż nie uwzględnia przynależności kraju – od 1402 roku – do zakonu krzyżackiego, stąd rola elektora od 1411 do 1415 roku wydaje się wątpliwa, rodzina ta jednak prawdopodobnie rzeczywiście przybyła w czasach (1415–1440) elektora Fryderyka I³⁵. Drugi młyn zapewne został opuszczony wcześniej wraz ze wsią³⁶.

W roku 1555 w konsekwencji kasaty klasztoru cedyńskiego opuszczone pola Zaborzyc i dochód z młyna, pomniejszony w ciągu XV wieku (bo reszta należała do joannitów), przeszły do domeny państwowej w Cedyni, jednak jej zarządca (*Amtmann*) miał roszczenia do całego pola klasztornego. W roku 1589 napisano, że klasztor ma tam tylko trzy szerokie pola o 50 morgach³⁷. Tomasz Runge – baliw joannitów ze Słońska – młynarzowej Annie Schröder, wdowie po Szymonie Zimmermannie, wystawił w 1560 roku przywilej wypasu ośmiu krów i dwóch wołów na pastwiskach po południowej stronie po „Rudnickie Góry” (k. Starej Rudnicy), a na południu po Siekierki, zezwalał też na wypas po pra-

²⁹ H. Albrecht, *Die Eichhornmühle*, „Königsberger Kreiskalender“ 1928, s. 121.

³⁰ H. Matag, *Von untergegangenen Dörfern...*, s. 28.

³¹ „Materiały Zachodniopomorskie” 1968, s. 801; C. Gahlbeck, *Zisterzienser...*, s. 1012.

³² CDB VII, s. 163.

³³ CDB XXIV, s. 190.

³⁴ Th. Zimmermann, *Die Eichhorn Mühle*, „Königsberger Kreiskalender“ 1975, s. 6 i n.

³⁵ H. Albrecht, *Die Eichhornmühle...*, s. 121.

³⁶ C. Gahlbeck, *Zisterzienser...*, s. 382.

³⁷ Tamże, s. 375; C. Gahlbeck w: *Brandenburgisches Klosterbuch. Handbuch der Klöster, Stifte und Kommenden bis zum Mitte des 16. Jahrhunderts*, Berlin 2007, s. 1311.

wej stronie (młyna), gdzie rosną krzaki dębiny, po *Börnichel* (Parnakel). I z tego z dokumentu wynika, że Zimmermanowie mieli młyn od co najmniej stu lat³⁸.

Na opuszczonych polach wsi *Eichhorn* w 1572 roku joannicy z Golice mieli w pierwszym polu 150 morgów, w drugim – 492 (na 449 prętów długie i 329 szerokie), w trzecim – 108,5 morgów (czyli $773 : 30 = 26$ łanów lub $773 : 18 = 43$ łanów), ale wraz z polami opuszczonej wsi *Konradsdorf*³⁹.

W wieku XVI wokół młyna rozwijał się przysiółek⁴⁰. Tomasz, syn Szymona Zimmermanna, miał synów: Grzegorza młynarza w Chojnie (1615 rok) i Hansa, który w 1615 roku sprzedał młyn w Trutwińcu składający się z młyna wodnego i kaszownika (młyna prosowego), a od dawna istniał przymus mlewa wsi: Golice, Żelichów i Siekierki; wtedy wspomniano koło młyna staw *Bulderteich* w nurcie Młynówki (*Mühlenfliess*).⁴¹

W roku 1665 na opuszczonym polu Zaborzyc o 25,5 łana założono nową, obecną osadę o starej nazwie⁴². W roku 1728 zbudowano tartak, w 1848 – olejarnię i cegielnię⁴³. Na małym wzniesieniu (150 m n.p.m.) w kierunku Trutwińca stał zamek, którego resztki opisywano jeszcze pod koniec XVIII wieku⁴⁴, chyba więc mogła tam istnieć jakaś rezydencja joannitów. Młyn zaś, zniszczony podczas wojny trzydziestoletniej, wybudowano na nowo, wykorzystując ruiny pierwotnego młyna, z grubymi na półtora metra ścianami budynku z XVI wieku, na wysokim brzegu Młynówki, na południowy wschód od Góry Garncarskiej w Cedyni. Do XX wieku była to własność rodziny Zimmermannów. Nazwa *Eichhorn-Mühle* utrzymała się do 1945 roku.

³⁸ R. Schmidt, *Der Müller vom Eichhorn*, „Königsberger Kreiskalender” 8, 1938, s. 104; a także „Königsberger Kreiskalender” 4, 1956, s. 25.

³⁹ H.G. Ost, *Die zweite deutsche Ostsiedlung...*, s. 65.

⁴⁰ B. Schulze, *Besitz- u. siedlungsgeschichtliche Statistik der brandenburgischen Ämter u. Städte (1540–1800)*, Berlin 1935, s. 110; tenże, *Neue Siedlungen...*, s. 66.

⁴¹ R. Schmidt, *Der Müller...*, s. 105–108, gdzie też dzieje młyna do XX w.

⁴² H. Berghaus, *Landbuch der Mark Brandenburg... in der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Brandenburg 1856, Bd. III, s. 359.

⁴³ H. Albrecht, *Die Eichholmmühle...*, s. 121.

⁴⁴ G.F. Neumann, *Versuch einer Geschichte und Topographie der Stadt Königsberg in der Neumark*, Berlin 1824, s. 35; E.E. Melcher, *Geschichte der nordwestlichen Neumark*, Frankfurt a. O. 1894, s. 126; A. Hänsele, *Von verschwundenen neumärkischen Dörfern*, „Brandenburgia” Jg. 5, 1927, s. 315 (albo: „Die Heimat“ Jg. 1926, Nr. 6).